

УДК 133.5:54 + 1(091)

Костянтин Родигін

СИМПТОМИ “ОСЕНІ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ” В АЛХІМІЧНИХ ВІЗІЯХ ДЖЕФФРІ ЧОСЕРА

Статтю присвячено історико-філософському аналізу світоглядних аспектів феномена середньовічної алхімії на матеріалі “Оповіді Слуги каноніка” Дж. Чосера. Цей твір репрезентує феномен алхімії у міжчассі Високого та Пізнього Середньовіччя та дає амбівалентний внутрішньо-зовнішній погляд на алхімічну філософію. Аналіз Чосерової рефлексії алхімії виявляє у герметичному мистецтві симптоми “Осені Середньовіччя”, під час якої співіснування старого та нового створює неповторний цілісний образ.

Ключові слова: алхімія, герметичне мистецтво, Джеффри Чосер, “Оповідь Слуги каноніка”, “Осінь Середньовіччя”

Rodygin K. The Symptoms of “the Autumn of the Middle Ages” in Geoffrey Chaucer’s Alchemical Vision

The article deals with the analysis of the philosophical aspects of the Medieval alchemy in Geoffrey Chaucer’s “The Canon’s Yeoman’s Tale”. This poetical work represents the phenomenon of alchemy in a transition between the High and the Late Middle Ages.

Chaucer’s view on alchemy reflects the fundamental features of the alchemical tradition: the conservative, integral and hierarchical character of the world outlook, its esoteric orientation and a mystical coincidence of the opposites.

The poet provides us with an ambivalent internal and external view on the alchemical philosophy. This view reflects the deep trends of the existence of this sociocultural phenomenon, the unity and controversies of its development. The alchemy simultaneously exists in two dimensions, the internal and the external ones. Due to its dual nature, the phenomenon of alchemy is able to change and to remain immutable at the same time.

The “Tale” is an evidence of the dynamic and controversial development character of the phenomenon of alchemy. It combines a tradition with an innovations, shows the trends inherent in alchemical works of much later times. Thus, “The Canon’s Yeoman’s Tale” can be considered as a precedent of image revision of the alchemy and its internal settings, a prototype of its future transformation.

The analysis of the Chaucerian reflection of alchemy discovers the symptoms of “the Autumn of the Middle Ages” in the Hermetic Art: an era when a coexistence of the fruits of the old and the germs of the new creates a unique integral image.

Key words: alchemy, Hermetic Art, Geoffrey Chaucer, “The Canon’s Yeoman’s Tale”, “The Autumn of the Middle Ages”.

Родигин К. Симптомы “Осени Средневековья” в алхимических визиях Джеффри Чосера

Статья посвящена историко-философскому анализу мировоззренческих аспектов феномена средневековой алхимии на материале “Рассказа Слуги каноника” Дж. Чосера. “Рассказ...” дает двойственное внутренне-внешнее видение алхимической философии времен перехода от Высокого Средневековья к Позднему. Анализ Чосеровой рефлексии алхимии обнаруживает в герметическом Искусстве симптомы “Осени Средневековья”, в которой сочетание старого и нового создает неповторимый целостный образ.

Ключевые слова: алхимия, герметическое искусство, Джеффри Чосер, “Рассказ Слуги каноника”, “Осень Средневековья”.

Інтегральний та суперечливий характер алхімії Заходу, її багатовікова історія, глибина смислових вимірів та множинність їх інтерпретацій роблять це багатогранне явище привабливим об’єктом дослідження з найрізноманітніших позицій. Неодмінні моменти невизначеності та ірраціональності стають на заваді побудові вичерпної картини явища – формалізації цього таємничого витвору людського духу в межах світоглядної парадигми сучасного соціуму. Нині рівень пізнання цього загадкового феномену безумовно перевищує рівень його розуміння, що нагадує ситуацію з інтеграцією новітніх досягнень фізики початку ХХ ст. до класичної наукової парадигми [1, с. 32–34].

Роботи дослідників ХХ ст. переконливо показали, що вивчення феномена алхімії не варто штучно обмежувати історико-природознавчою складовою [2, с. 42]. “Алхімія є одним із найвеличніших Пошуків недосяжного ... Принаймні так описали б її ми, давши волю своїм раціоналістичним упередженням. Але релігійне переживання благодаті є феноменом ірраціональним ... З цієї точки зору жоден серйозний пошук не виявляється безнадійним” [3, с. 47].

Розвинена К. Г. Юнгом та М. Еліаде методологія психологічної та культурологічної оцінки алхімії дозволила переглянути та суттєво поглибити уявлення про цей феномен та його ментальні основи. “Чим глибше ми проникаємо у темні лабіринти їх [алхіміків – авт.] думки, тим більше відчуваємо себе зобов’язаними визнати за ними право іменуватися “філософами” [3, с. 47]. Своєю чергою, в концепції В. Рабиновича алхімія подається як породжений середньовічною культурою синкретичний феномен та набуває звучання “інваріанта середньовічного мислення” [4, с. 407–408].

Однак чи варто зводити розуміння алхімії до ролі периферійного культурного феномену давно минулої епохи? В культурному контексті сучасності актуальність феномену алхімії у жодному разі не є знівельованою, оскільки в ньому приховано глибинне коріння сил, що діють у сучасному світі [5, с. 92], та й спадщина Середньовіччя також не втратила своєї значущості. З одного боку, ця суперечлива доба є “нашим корінням, ... мрією про первісне щасливе життя, з якого ми вийшли” [6, с. 30], але з іншого – “нам невідомо, якою мірою ми ще належимо до середньовіччя у найглибшому сенсі цього слова” [7, с. 298]. Так чи інакше, вивчення феноменів Середньовіччя та алхімії є актуальним у контексті осмислення ментальних підвалин європейського соціуму.

Попри незмінний езотеричний характер та автодефініцію “герметичне Мистецтво”, алхімія в середньовічній Європі не була “вежею зі слонової кістки”, відокремленою від загальних соціокультурних процесів. Вона не лише перебувала під впливом низки змінюваних зовнішніх чинників, а й сама відіграла роль певного чинника соціокультурного буття. Яскравий приклад соціокультурної рефлексії середньовічної алхімії дає класик англійської літератури Джеффри Чосер (1340–1400 рр.) в одному зі своїх творів – “Оповіді Слуги каноніка”¹ [8] зі збірки “Кентерберійські оповіді”.

Метою цієї розвідки є виявлення світоглядних аспектів феномену середньовічної алхімії в рефлексії Дж. Чосера.

Чосерова рефлексія алхімії репрезентує кінець XIV ст., період “Осені Середньовіччя”² та водночас проміжок між двома епохальними віхами в історії європейської алхімії – бурхливим розквітом феномену у схоластичну “природознавчо-християнську” епоху (XIII ст.), та не менш блискучою контраверсійною добою парацельсіанської революції й пізньої алхімії (XVI–XVII ст.). Спадщина обох періодів є класикою алхімії, проте в зовнішніх та внутрішніх проявах, за формою та змістом вони є докорінно відмінними. Вочевидь, ці зміни відбувалися не миттєво, а потребували тривалого часу та певної підготовки. Свідчення таких підготовчих процесів можна знайти в “Оповіді Слуги каноніка”.

Зокрема, в “Оповіді ...”, можливо, вперше серед алхімічних текстів, яскраво виявлено діалектичну суперечність, що, вочевидь, і є чинником розвитку феномену. Ця суперечність полягає між проблемами й негативним досвідом алхімічної практики та, як наслідок, її неоднозначним соціокультурним сприйняттям, з одного боку, та з іншого – світоглядним “алхімічним оптимізмом”, упевненістю, що мета Великого Діяння є досяжною та вже була досягнутою майстрами минулого.

*Ви думаєте, легко це збагнути?
Каноніком, монахом можеш бути,
Священником чи іншим мужем вченим,
Вивчати книги в кабінеті темнім,
Але Мистецтва чударнацьку суть*

Тобі ніколи не дано збагнути (119-124).

*І хоч не вийшла спроба ця у нас,
Нам успіх принесе наступний раз.
<...>
Зроблю цю справу по-новому я,
А як не вийде – то вина моя (225-234).*

Відтак скепсис героя-оповідача стикається з фундаментальною впевненістю чосерового каноніка в істинності Мистецтва, освяченого традицією авторитетів від біблійних патріархів та пророків, яким Роджер Бекон (XIII ст.) приписує володіння всією повнотою філософії, таємницями природи металів та мінералів [10, с. 125].

“Оповідь Слуги каноніка” поєднує сталу традицію з новаторством, критику певних типів алхіміків – з глорифікацією таємного знання, енциклопедичність – із герметичною утаємниченістю, скептичний дух – з повагою до авторитетів, поетичну форму – з алхімічним змістом. Ця новела посідає особливе місце як серед алхімічних творів, так і в тогочасній літературній спадщині. Саме в “Оповіді...” Чосера започатковано жанр “алхімічної сатири” [11, с. 37–61], докорінно відмінний від куртуазно-алегоричної творчості поетів-алхіміків Жана з Менга та Джона Говера. З іншого боку, “Оповідь...” як алхімічний текст ілюструє тенденції, притаманні алхімічним творам значно пізніших часів, XVI–XVII ст.: конвергенцію та взаємовплив алхімічного трактату й поезії; перехід від абстрактно-знеособленої латини до національних мов, від рецептурних імперативів до опису та фіксації алхіміком власних дій та невдач

¹ Українською мовою перекладено вперше. При цитуванні нумерація рядків наводиться в дужках.

² Й. Хейзинга вживає метафору “Осінь Середньовіччя” стосовно періоду XIV–XV ст. в Західній та Північній Європі, що не зводиться суто до передумови Ренесансу, натомість становить частину Середньовіччя, сповнену власним специфічним змістом. В той час, коли повсюди з’являються паростки нового, на дереві середньовічної культури дозрівають та перестигають власні плоди [9, с. 5].

[12], іноді в сатиричному та автопародійному стилі. Зокрема, саме в такому ключі Чосер вустами головного героя характеризує основну внутрішню проблему алхімічного мистецтва:

*... Я позабув сказати зовсім,
Що ми шукаєм камінь філософський
Чи Еліксир, що творить чудеса.
Але – клянуся Богом в небесах –
Яких би ми не доклали сил,
Знайти нам не вдається Еліксир (143-148).*

Привертає увагу ґрунтовне Чосерове бачення алхімії, втілене у блискучу художню форму [11, с. 57]. Чосер у незвичній для сучасників манері висвітлює численні аспекти феномену алхімії: метало-планетну космологію, сульфур-меркуріальну теорію, інструментарій, перелік речовин та операцій, методологію та термінологічний апарат алхіміків, традицію авторитетів герметичного Мистецтва тощо. Цікаво, що герой-оповідач у творі Чосера є біглим слугою; водночас, “біглий слуга” (*servus fugitivus*) – одна з алегорій філософського Меркурія, таємної субстанції алхімічного Діяння. Аналіз твору виявляє в ньому багаторівневий алхімічний символізм.

Сукупність цих фактів свідчить про небезпідставність погляду на Чосера як алхіміка чи принаймні компетентного знавця герметичного Мистецтва¹. Таким чином, “бічне висвітлення” алхімії [15] в “Оповіді...” виявляється амбівалентно поєднаним з її внутрішнім баченням. Це співвідноситься з двоїстим та суперечливим характером феномену алхімії, що не лише прагне поєднання протилежностей, яке відбивається в архетипічному символі андрогіна, але й сам існує водночас у двох вимірах – зовнішньому та внутрішньому, матеріальному та духовному, змінному та незмінному.

У чосеровому баченні герметичного Мистецтва виявляються симптоми алхімічної “Осені Середньовіччя”: поряд із “паростками” новацій існують не менш важливі “плоди” ментального консерватизму.

Поет завершує свій твір у цілком герметичній манері – наводить багатозначний апокрифічний діалог Платона, що відсилає до алхімічного трактату “*Senioris Zadith Tabula Chimica*”, відомому також як “Книга Сеньйора”. Тут наведено цікавий погляд на проблему філософського каменя:

*Мудрець Платон багато учнів мав,
І ось один щось запитав у нього;
Я пригадаю кожне його слово.
“Скажи мені, учителю, – спитав він. –
Яким ім’ям звать Таємничий Камінь?”
Філософ мовив: “Звать його Титаном” –
“Що це таке?” – “Магnezія – те ж саме”.
Та учень тут сказав: “Неясно знову ж.
Ignotum per ignotius² ти мовиш.
А що то за Магnezія така?” –
“Скажу тобі, мій учню, це вода,
В якій чотири елементи злиті” (730-741).*

Звісно, цей діалог є лише приписаним Платону за усталеною алхімічною традицією. Ланцюжок запитань і відповідей нагадує швидше схоластичні бесіди Алкуїна і, здавалося б, може тривати безкінечно. Але насправді він має певну межу – наведення (кожного разу) на сенс, що лежить поза всіма можливими межами, але водночас поруч [16, с. 166]. Авторитети герметичного мистецтва не дають однозначних відповідей, і шуканий смисл, наче філософський камінь, вислизає з рук та спонукає до безкінечного пошуку:

*І цей вогонь, що у душі палає,
На безкінечний пошук надихає
Та знов і знов веде на жертви нас.
І хоч нам до плодів Мистецтва зась,
Гірко-солодким смак його здається,
І знов алхімік над печами б’ється (155-160).*

¹ “Оповідь Слуги каноніка” включено до алхімічної антології “*Theatrum Chemicum Britannicum*” [13, с. 227–256]. В коментарях до неї Чосер фігурує як “Майстер” та “Герметичний Філософ”, учень поета-алхіміка Джона Говера [13, с. 467–470]. Ще один римований трактат, приписаний Джеффри Чосеру, “*The Verses on Elixir*”, міститься у манускрипті MS.D.2.8 з Коледжу Святої Трійці в Дубліні [14]

² Невідоме через невідоміше (лат.)

Такими є закономірні наслідки особливостей форми апокрифічного діалогу Платона. Своєю чергою, його зміст певним чином віддзеркалює ієрархію буття в алхімічній філософії. Починаючи з постановки питання про найдосконалішу сутність у речовинному світі алхімії – філософський камінь, – чосерів псевдо-Платон з учнем врешті-решт приходять до сутності, що означена як “вода, в якій чотири елементи злиті”. Вочевидь, це метафора первинної матерії – хаотичного та без’якісного начала, протилежності досконалого Каменя мудрих. Первинна матерія мислиться як абсолютна відсутність форм та якостей, але водночас – безмежна можливість їх втілення. Її можна представити основою ієрархічної вертикалі, на вершині якої індивідуальні якості сягають найвищого прояву та знімаються [4, с. 315] у квінтесенції, філософському камені або навіть у Бозі [17, с. 347]. *Ніщо* та *Все* – між цими Сциллою та Харибдою алхімічного універсуму існують усі індивідуальні речі, причетні до Бога в міру свого унікального буття [4, с. 315].

Гранична узагальненість цієї світоглядної моделі природно вимагає її конкретизації. Таке мікромодельовання космогонії [4, с. 315] веде алхіміка від загального у світ одиничних речей – Великої сімки металів Середньовіччя:

*Так, Сонце – золото, а Місяць – срібло суть,
Залізо – Марс, Меркурій, звісно, – ртуть,
Юпітер – олово, Сатурн – це є свинець,
Венера – мідь. На цьому все. Кінець (107-110).*

Створюється мікросвіт металічних трансмутацій. Чотири елементи Аристотеля в алхімії не скасовуються, проте переформулюються в начала суто алхімічні – меркурій та сульфур [18]. Розуміння начала як принципу також не заперечується: акцидентальне розуміння алхімічних начал є поза сумнівами. Разом із цим мовна злитність принципу-властивості (*акциденції*) та речовини (*субстанції*) в одному слові спричиняє термінологічну плутанину, нерозрізненість, що може обернутися субстанціалізацією властивості та акциденталізацією субстанції. Алхімік схильний до ототожнення ознаки предмета з самим предметом [4, с. 315].

*Але не все те злато, що блищить –
Нас не дарма цьому прислів’я вчить (243–244).*

Філософський меркурій може вважатися таким, що міститься у звичайній ртуті, в Чосеровій “*mercury crude*” (буквально – “сира ртуть”), або трактуватися як принципово відмінна від “вульгарного” меркурію “арканна субстанція” [19, с. 24–25]. Так чи інакше, в “Оповіді Слуги каноніка” *меркурій* постає то як ідеальний принцип, то як емпірична речовина:

*І не помре дракон, не стане златом,
Якщо не буде вбитий рідним братом.
Дракон – меркурій. Сульфур – його брат.
Вони в основі суцього лежать
(717-720).*

*А далі обережно сублімуєш,
І кальцинуєш, і амальгамуєш
Меркурієм, що ртуттю кличе всяк?
Це вирішить не вдасться нам ніяк.
Ми орпімент з меркурієм візьмемо,
І глет свинцевий на порфірі тремо
(51-56).*

При порівнянні цих фрагментів ще можливо розрізнити, де Слуга каноніка каже про меркурій як абстрактний принцип, що представляє якості вологості та леткості, а де – про звичайну ртуть (*mercury crude*), якою алхіміки амальгамують інші метали. Однак у Чосера можна виявити й протилежну тенденцію. “*Дракон-меркурій*” (719) відіграє амбівалентну роль: то виступає як загальна “основа суцього” (720), то стає золотом (717) або сріблом (408), “вмираючи” як речовина¹:

*Ця ртуть піддатись має мукам смертним,
Щоб сріблом обернутися шляхетним (407-408).*

Матеріально-ідеальна амбівалентність поширюється алхіміками й на саме золото, що може бути як речовиною, так і символом: *Aurum nostrum non est aurum vulgi* – “Наше золото – не золото черні”. Ця алхімічна настанова міститься, зокрема, у згаданій “Книзі Сеньйора”. Попри це застереження герметичних філософів, ентузіасти та авантюристи на кшталт змальованих Чосером каноніків прагнуть саме

¹ Необхідною стадією Великого Діяння є *nigredo* або *melanosis*, тобто “чорніння” – повернення до первинної матерії, “смерть” речовини. Ця алхімічна міфологема є співзвучною як метафізиці первинної матерії Аристотеля, так і теологічним міркуванням Миколи Кузанського: навіть Син Божий не міг стати безсмертним, не пройшовши через смерть. Алхімічний шлях веде до нескінченності через нуль, до порядку через хаос, до безсмертя через смерть.

aurum vulgi, – спрощують, профанують таємне мистецтво, перетворюють його на об’єкт суспільного засудження та глузування. Саме на таких діячів спрямовано сатиричний пафос Чосера, що несподівано виявляється співзвучним із консервативним настроєм міркувань класика алхімічної традиції Р. Бекона:

Джеффри Чосер

Оповідь Слуги каноніка

Хто тасмниць премудрості не знає,
Хай до Мистецтва рук не простягає.
Тасмний сенс речей ти не збагнеш
І в пошуках на манівці зійдеш.
Це непроста для розуміння штука,
А тасмниці тасмниць наука (723-728).

Роджер Бекон

Opus Maius – Великий твір

“... неосвічений натовп ніколи не досягає досконалості й мудрості, бо йому невідомо, як користуватися речами найблагороднішими, а якщо він випадково й досягає їх, то все обертає на зло” [10, с. 59].

Злитність речовини та принципу, речі та імені, одиничного та загального в алхімії може тлумачитися в межах дискусії про онтологічний статус універсалій. На думку сучасного дослідника В. Морозова, саме реалістичне розв’язання цього питання видається сумісним із алхімічним світоглядом, крім того, необхідним для його побудови – незалежно від того, чи усвідомлюють цю необхідність автори алхімічних трактатів, чи керуються лише невираженим відчуттям несумісності алхімії з номіналізмом [20]. Зокрема, з принципом “бритви Оккама” не узгоджується ані множинність імен та символів Тинктури, ані сам принцип *ignotum per ignotius* [20].

Алхімік більше схильний до багатовимірною символічного мислення, ніж до застосування прагматичної систематики та однозначної класифікації. У відкритій семантичній системі середньовічної символіки ніщо не функціонує поза контекстом: символ не має сенсу сам по собі, але набуває його в конкретному вжитку. Сукупність відношень, якими пов’язані між собою різні елементи символічної структури, завжди є багатозначнішою за суму окремо взятих значень кожного з елементів [21, с. 20–21]. Алхімічний символ – дійсно “непроста для розуміння штука” (727). Він не є ані абстрактним, ані конкретним, ані раціональним, ані ірраціональним, ані реальним, ані нереальним. Натомість, він є тим та іншим водночас, він – *non vulgi*, як зазначає К. І. Юнг [17, с. 295]. Двозначність є частиною глибинної природи символу, без якої він не може ефективно функціонувати [21, с. 21].

У цьому контексті вже не є дивним, що фігуранти Чосерового діалогу, шукаючи “Камінь”, знаходять “Воду”. Перехід між крайніми точками алхімічної ієрархії досконалості, між вінцем Великого Діяння та його вихідною точкою, між досконалою сутністю та майже небуттям виявляється цілком органічним та невимушеним. Однак це узгоджується з афоризмом Гермеса Трисмегіста: *Quod est inferius, est sicut quod est superius. Et quod est superius, est sicut quod est inferius* – “Те, що нижче, є подібним до того, що вище, і те, що вище, є подібним до того, що нижче”.

У цьому контексті доречно згадати думку Миколи Кузанського про *coincidentia oppositorum* – збіг протилежностей, тотожність “абсолютного мінімуму” та “абсолютного максимуму” буття. Потенційна нескінченність, прихована у первинній матерії, та актуальна нескінченність достоїнств (*virtues*) філософського каменя не піддаються розрізненню. У вимірі нескінченного протилежності збігаються, а вертикальна ієрархія універсуму замикається в кільце алхімічного Уробороса: де хвіст, там і голова (рис. 1.). Отже, філософський камінь та первинна матерія виявляються ключами одне до одного та до світу безмежного.

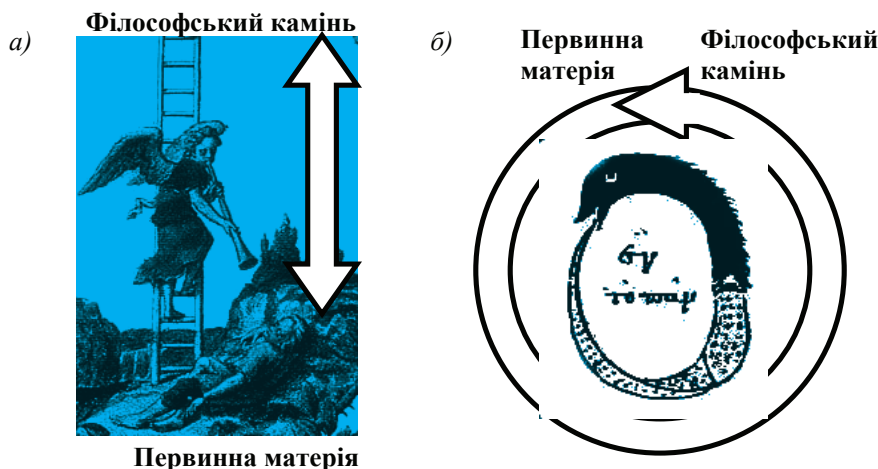

Рис. 1. Вертикальна ієрархія та *coincidentia oppositorum* в алхімічній символіці:

- а) Дробица Якова (*Mutus Liber* – “Німа книга”, XVII ст.);
б) Уроборос – змії, що поглинає свого хвоста (трактат “Хризопея Клеопатри”, орієнтовно III ст.)

Втім, діалог між Чосеровим Платоном та його учнем не закінчується:

*“Скажу тобі, мій учню, це вода,
В якій чотири елементи злиті”. –
“А чи не можна, вчителю, відкрити
Основу, корінь, суть в тій рідині?”
На це Платон рішуче мовив: “Ні,
Філософи клялись не відкривати
Таємних знань. Секрети зберігати
Та не писати в книгах без обмежень
Про те, що Богу самому належить.
Якщо ж Господь інакше побажає,
То обраним секрет Він відкриває.
Проте частіше Він не допускав
Людей до таємниць. Я все сказав” (740-752).*

Окрім характерного ореолу утаємниченості та використання адептами “темної” мови, тут виявлено ще одну характеристичну рису алхімічної традиції – розуміння Мистецтва як Божого дару. “... за справедливою волею Божою, натовпу є недоступними шляхи досконалості, і добрим стосовно нього є те діяння, що утримує його від помилок”, – пише Р. Бекон [10, с. 59]. *Magnum ignotum*, велике невідоме – первинна матерія або ж філософський камінь, а точніше секрет їх отримання, відкривається оператору самим Богом [17, с. 269].

*Якщо на все це буде ласка Бога,
Тоді вам до філософів дорога (403-404).*

Проте Слуга каноніка застерігає людей від занять алхімією: пошуки божественної Істини будуть мати успіх лише тоді, коли сам Господь дасть на це згоду. Без цього і спекулятивні побудови, й емпіричні вправи алхіміків є марними. “Не шукай того, що важке тобі занадто; не досліджуй того, що понад сили твої” [Сирах 3:21]¹. З іншого боку, може запитати себе алхімік, чи буде Господь відкривати Істину тому, хто не прагне її довідатись? Адже в Біблії сказано: “Просить і буде вам дано, шукайте і знайдете, стукайте і відчинять вам” [Мт. 7:7]. “Мудрість пресвітла й нев’януща, – легко її лицезрядь, які люблять її, і знаходять її ті, які її шукають. Хто її прагне, тим вона наперед дає себе пізнати” [Мудрість 7:12-13]. Ця думка є органічно притаманною творам алхімічних авторитетів. Зокрема, в Альберта Великого читаємо: “... надія не полишала мене. ... Я наполегливо вивчав алхімічні твори та міркував над ними, поки, нарешті, не знайшов те, чого шукав, однак не завдяки власним знанням, а милістю Святого Духа” [22, с. 2]. Тому алхіміки не полишають своїх пошуків – “І знов алхімік над печами б’ється” (160), сподіваючись на диво. З цієї нагоди варто згадати слова вже не Роджера Бекона, а його славетного однофамільця – Френсіса Бекона, барона Веруламського: “Алхімік завжди плекає надію, і коли справа не вдається, він відносить це до власних помилок... і тому до нескінченності повторює дослід” [23, с. 49].

Фінальний фрагмент “Оповіді...” демонструє, що Слуга каноніка попри всі невдачі своєї алхімічної практики все ж не втрачає віри в можливість Великого Діяння та існування обраних філософів-адептів, що володіють Таємницею:

*Тут оповідь завершувати треба.
Скажу я так: якщо Господь на Небі
Філософам не хоче дозволяти
Навчити нас цей Камінь добувати,
Залиште ви непевну цю дорогу.
Якщо ж підете проти волі Бога,
То все життя вам золото шукати,
Але ніколи щастя не спіткати.
На цьому все. Нас, Боже, не покинь,
Від зла і лиха борони. Амінь (753-762).*

“Оповідь Слуги каноніка” Дж. Чосера репрезентує феномен алхімії у міжчассі Високого та Пізнього Середньовіччя. Аналіз світоглядних аспектів алхімії в чосеровій рефлексії дозволяє дійти таких висновків.

¹ Цитати з канонічних книг Святого Письма подаються в перекладі митрополита Іларіона (проф. І. Огієнка), з другока-
нонічних – за українським виданням Римської Біблії.

1. У рефлексії Дж. Чосера відбито характерні риси алхімічної філософії: консерватизм та інтегральність світогляду, його ієрархічність у парадоксальному поєднанні з містичною тотожністю протилежностей, глибинний містико-езотеричний характер.

2. Чосерів амбівалентний погляд на алхімію ззовні та зсередини відбиває глибинні тенденції існування цього соціокультурного феномену, єдність та суперечливість його розвитку. Феномен алхімії існує водночас принаймні у двох вимірах – внутрішньому і зовнішньому, що цілком відповідає засадничому алхімічному символу андрогіна. Завдяки своїй двоїстій природі феномен алхімії здатний постійно змінюватися та водночас лишатися незмінним.

3. “Оповідь Слуги каноніка” свідчить про динамічний та суперечливий характер розвитку феномену алхімії – поєднує традицію з новаторством, виявляє тенденції, притаманні алхімічним творам пізніших часів. Це дозволяє розцінювати “Оповідь...” як прецедент перегляду образу алхімії та її внутрішніх настанов, своєрідний прообраз її майбутніх трансформацій. Чосерові алхімічні візії виявляють у герметичному Мистецтві симптоми “Осені Середньовіччя”, під час якої співіснування плодів старого та паростків нового створює неповторний цілісний образ.

Література:

1. Февр Л. Как жить историей // Бои за историю / Л. Февр; [пер. А. А. Бобовича, М. А. Бобовича и Ю. Н. Стефанова]. – М. : Наука, 1991. – С. 24–38.
2. Элиаде М. Кузнецы и алхимики / [пер. с франц. Н. А. Михайлова, Т. В. Цивьян] // Азиатская алхимия / М. Элиаде. – М. : Янус-К, 1998. – С. 140–253.
3. Юнг К. Г. Видения Зосимы // Философское древо / К. Г. Юнг; [пер. с нем. А. В. Гараджи]. – М. : Академический проект, 2008. – С. 3–64.
4. Рабинович В. Л. Алхимия / В. Л. Рабинович. – СПб. : Изд-во Ивана Лимбаха, 2012. – 704 с.
5. Юнг К. Г. Парацельс как духовное явление / [пер. А. Гараджи] // Дух Меркурий / К. Г. Юнг. – М. : Канон, 1996. – С. 71–163.
6. Ле Гофф Ж. Середньовічна уява / Ж. Ле Гофф; [пер. Я. Кравця]. – Львів : Літопис, 2007. – 350 с.
7. Юнг К. Г. “Улисс” / [пер. В. Терина] // Дух Меркурий / К. Г. Юнг. – М. : Канон, 1996. – С. 281–316.
8. Чосер Дж. Оповідь Слуги каноніка / Джеффри Чосер; [пер. К. Родигіна] // Отражения: Выпуск 5. Первые опыты художественного перевода / [отв. ред. и сост. О. В. Матвиенко]. – Донецк : ДонНУ, 2012. – С. 5–23.
9. Хейзинга Й. Осень средневековья / Й. Хейзинга; [пер. Д. В. Сильвестрова]. – М. : Наука, 1988. – 540 с.
10. Бэкон Р. Большое сочинение // Избранное / Р. Бэкон; [пер. с лат. под общ. ред. И. В. Лупандина]. – М. : Изд-во Францисканцев, 2005. – С. 41–416.
11. Linden S. J. Darke Hieroglyphicks: Alchemy in English Literature from Chaucer to Restoration / S. J. Linden. – Lexington: The Univ. Press of Kentucky, 1996. – 373 p.
12. Родиченков Ю. Ф. Эпистемологический анализ феномена поздней алхимии : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филос. наук : спец. 09.00.01 “онтология и теория познания” / Ю. Ф. Родиченков. – М., 2009. – 14 с.
13. Theatrum Chemicum Britannicum / [ed. Elias Ashmole]. – London, 1652. – 495 p.
14. Dunleavy G. W. The Chaucer Ascription in Trinity College, Dublin MS.D.2.8. / G. W. Dunleavy // Ambix. – 1965. – Vol. 13. – № 1. – P. 2–21.
15. Walker F. Geoffrey Chaucer and Alchemy / F. Walker // J. Chem. Educ. – 1932. – Vol. 9. – № 8. – P. 1378–1385.
16. Рабинович В. Л. Исповедь книгочея, который учил букве, а укреплял дух / В. Л. Рабинович. – М. : Книга, 1991. – 496 с.
17. Юнг К. Г. Психология и алхимия / К. Г. Юнг; [пер. С. Л. Удовик]. – М. : Рефл-бук, К. : Ваклер, 1997. – 592 с.
18. Морозов В. Н. Теория превращения металлов в алхимии: от учения Аристотеля о первоэлементах к теории двух начал ал-Джабира / В. Н. Морозов // Рациональные реконструкции истории науки. Рабочие материалы конференции. – СПб., 2009. – С. 123–124.
19. Юнг К. Г. Дух Меркурий / [пер. А. Гараджи] // Дух Меркурий / К. Г. Юнг. – С. 7–70.
20. Морозов В. Н. Тень проблемы универсалий в алхимии христианских докторов / В. Н. Морозов // Мистико-езотерические движения в теории и практике: Сб. материалов III между. науч. конф. / [под ред. С. В. Пахомова]. – СПб. : РХГА, 2010. – С. 215–224.
21. Пастуро М. Символическая история европейского Средневековья / М. Пастуро; [пер. с франц. Е. Решетниковой]. – СПб. : Александрия, 2012. – 448 с.
22. Albertus Magnus. Libellus de Alchimia / Albertus Magnus; [transl. by Sister Virginia Heines]. – Cambridge Univ. Press, 1958. – 79 p.
23. Бэкон Ф. Новый Органон // Соч. в 2-х тт. / Ф. Бэкон; [под общ. ред. А.Л. Субботина]. – М. : Мысль, 1978. – Т. 2. – С. 7–222.

Рецензент – доктор філософських наук, професор кафедри філософії Донецького національного університету Н. М. Ємельянова